

Anarhistička biblioteka

Anti-Copyright

Utopija — anti-utopija — post-utopija — utopija

Ili: utopija, filozofija i društveni život

Hrvoje Jurić

Hrvoje Jurić

Utopija — anti-utopija — post-utopija — utopija

Ili: utopija, filozofija i društveni život

22. 11. 2003.

www.stocitas.org, 15.9.2013.

anarhisticka-biblioteka.net

22. 11. 2003.

praznih mogućnosti i skoro uvijek u egoističkoj vezi, sa mnom, s mojom koristi — ne misleći na druge²⁰. No, to nije ona utopija koju sam ovdje želio razmatrati. „Utopija”, a osobito „nova utopija” je projekcija zajedničke budućnosti, koja jest tu zbog budućnosti, ali čak i prije toga: ona je tu da osvjetljava sadašnji prostor i vrijeme. Zadaće i odgovornosti filozofije i filozofa — koji se uvijek moraju probijati do temelja postojanja — u tom su smislu najveći i najteži. Drugi mogu, ali filozof mora izlaziti, iz-skakati iz zbilje, iz društveno zadanog mu okvira „skrupulozne analize”, te razmišljati u hodu, u hodu ka budućnosti — da bi te budućnosti uopće bilo.

Jer: „misлити” znači misлити utopijski, „misлити utopijski” znači misлити iz zbilje, ali ciljati iza i iznad nje. „Misлити”, dakle, znači: misлити s otporom, ne mireći se s postojećim, uvijek „heretički”, moglo bi se reći. Ukoliko pretpostavimo da mišljenju slijedi i djelovanje, odnosno da jedno implicira drugo, filozofu će dovoljno upozorenje i stalni podsjetnik predstavljati misao njemačkog filozofa Oda Marquarda:

„Filozofija je kad se misli usprkos.”²¹

Adresirana na filozofe, ova misao se može proširiti poznatom Marxovom „jedanaestom tezom o Feuerbachu”, koja jest bila upućena filozofima, ali se nije ticala, niti se danas tiče samo filozofa. S njom ću i završiti ovo razmatranje odnosa utopije, filozofije i društvenog života, budući da još uvijek ne nalazim bolje formuliranog zahtjeva upućenog ne samo filozofima, nego svim onima kojima je doista stalo do drugačijeg i boljeg svijeta:

„Filozofi su svijet samo različito interpretirali; međutim, radi se o tome da ga se izmijeni.”²²

²⁰ Ernst Bloh, *Oproštaj od utopije?*, str. 32.

²¹ Odo Marquard, *Skepsis und Zustimmung*, Philipp Reclam jun., Stuttgart, 1994., str. 7.

²² Karl Marx, „Teze o Feuerbachu”, u: Karl Marx & Friedrich Engels, *Rani radovi*, Naprijed, Zagreb, 1985., str. 343.

Sadržaj

„Utopija”	7
Od utopije do post-utopije	10
Od post-utopije do utopije	13
O utopiji, filozofiji i društvenom životu	20

U svome zagovoru „utopije” („nove utopije”, „povratka utopiji”) slažem se s tvrdnjom Rastka Močnika, kojom on završava ranije citirani tekst o utopiji, da je „anti-utopizam abdikacija duha i sukrivac koji dopušta strahote sadašnjosti”, a da „utopizam nije samo samoobrana duha, već je obrana duha prvi korak protiv sadašnjosti i izvan nje”¹⁸.

„Misliti utopijski” (manhajmovski rečeno: misliti transcendirajući stvarnost i postojeći poredak) znači — misliti. Misliti utopijski — a to znači: u bitnome revolucionarno — znači ozbiljavati bit čovjeka kao nedovršenog i nedovršivog bića. Svijest o tome predstavlja svijest koja se protivi „ontološkoj” ljenosti i „etičkom” cinizmu, koji su glavna odlika našeg pragmatističkog doba, tj. doba „pre-kasnog kapitalizma”, „Too-Late Capitalism”, kako ga naziva Bey¹⁹.

Utopijsko mišljenje jest mišljenje koje je eminentno budućnosno. Ali: utopijsko mišljenje prvenstveno znači smisao koji pridajemo svojim današnjim akcijama! U tome vidim pravu funkciju utopije, bez obzira na različite izraze koje će ona postići u onome što nazivamo „društvenim životom”.

- -

Ukoliko je danas „utopija” izjednačena s „maštanjem”, odgovorit ću sad na uvodno postavljeno pitanje: Smijemo li još uvijek „maštati”? — Odgovor glasi: ne samo da smijemo „maštati”, nego i moramo „maštati”, možda i više nego ikad prije, jer je otpor vladajućem društvenom obrascu danas manji nego ikad prije. Maštati smijemo i maštati moramo, naravno, ukoliko pod „maštanjem” ne mislimo na nešto što je privatna i slobodno-lebdeća stvar jednoga čovjeka. Ernst Bloch je s pravom ukazao na opasnost takvog sužavanja „utopije”, kao generaliziranja pukih osobnih sanjarenja, kad je rekao da je takav jedan utopijski svijet „također mjesto onog ‚wishful thinking’ najniže vrste i apstraktnog utopiziranja, koje je riječ ‚utopija’ u ovom slučaju opravdano iznijelo na loš glas: prazno slikanje

---

¹⁸ Rastko Močnik, „*Utopija i samoobrana duha*”, str. 42.

¹⁹ Usp. Hakim Bey, „Permanent TAZs”

O utopiji, filozofiji i društvenom životu

Članak predstavlja prerađenu verziju referata koji je, pod naslovom „Smije li filozof maštati?“, izložen na simpoziju „Filozofi i društveni život“, održanom u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva u Zagrebu, 21. i 22. XI. 2003.

Heretici su jedini (gorki) lijek od entropije ljudske misli.

Jevgenij Zamjatin

U onom što slijedi izložit ću nekoliko misli o utopiji, filozofijskoj i društveno-povijesnoj moći i nemoći utopije, o utopijskom mišljenju i njime nadahnutoj praksi, a sve to imajući u vidu pitanje: Što utopija još znači (ili može značiti) za filozofiju i općenito za društveni život?

--

Na početku svoga teksta „Utopija i samoobrana duha“, slovenski teoretičar Rastko Močnik piše:

„Utopija je diskreditirana. Pri samome spomenu te riječi disciplinirana korisnica i korisnik vladajuće ideologije moraju pomisliti na giljotinu i na Gulag.”¹

Slično Močniku, američki teoretičar Russell Jacoby, u predgovoru svoje knjige *Kraj utopije*, zapisuje:

„Utopistički duh — osjećanje da bi budućnost mogla nadići sadašnjost — iščezao je. (...) Rasprostranjeno je mišljenje da je netko tko vjeruje u utopije krenuo ili pronaći ručak ili nekoga ubiti.”²

¹ Rastko Močnik, „Utopija i samoobrana duha”, u: Rastko Močnik, *Koliko fašizma?*, Arkzin, Zagreb, 1998/1999, str. 31.

² Rasel Džekobi (Russell Jacoby), *Kraj utopije*, Beogradski krug, Beograd, 2001, str. 10.

Utopija je, dakle, diskreditirana; a čak je i utopijski duh iščezao. U tom stanju, ono što se nekoć nazivalo „utopijom” danas se uglavnom smatra ili adolescentskom zabavom za mlade, gnjevne „pankere” ili izlizanim tlapnjama dokonih i dobro uhljebljenih intelektualaca. U najboljem slučaju, utopija je teorijski neutemeljeno i bezopasno, a praktički neobavezno i neučinkovito „maštanje” o drugačijem i boljem svijetu. No, sve i ako se složimo s time, ostaje pitanje: Smijemo li još uvijek „maštati”? I ako ipak smijemo, dade li se iz toga izvući dalekosežan zaključak: da utopijsko „maštanje” može biti od koristi i filozofiji i društvenom životu, te još dalekosežniji zaključak: da je utopijsko „maštanje” nužno i filozofiji i društvenom životu?

Na oba bih pitanja preliminarno dao potvrđan odgovor. No, prije definitivnog odgovora, ukratko bih prikazao kako je došlo do toga da danas o utopiji govorimo kao o pukom „maštanju”, a onda bih pokušao obrazložiti zašto usprkos današnjem utopističkom pesimizmu treba braniti utopiju.

skoj tehnologiji, koju „novi utopisti” permanentno otimaju iz ruku globalnih manipulatora i koriste kao glavno oružje emancipacijske borbe.

No, odustajanje od bezgranične vjere u emancipatorsku moć znanosti i tehnologije stavlja ovaj novi pogled pred nove izazove. Stoga se ovdje — zagovarajući napredak, a odustajući od onoga što se dosad isključivo smatralo „napretkom” — shvaća kako „napredak”, kao ključni pojam novovjekovne civilizacije, mora biti ponovno promišljen, što znači da mora doći i do fundamentalnih, a ne samo kozmetičkih, svjetonazorskih promjena. Jedna od najdubljih pretpostavki tog novog svjetonazora jest — skromnost, dakle: nešto dijametralno suprotno od negdašnje utopijske rasipnosti. Ova nimalo skromna misao o skromnosti, koja bi trebala postati žarište novog pogleda na svijet i novoga svijeta, svoj nimalo nevažan izraz pronalazi i u postojećoj, narastajućoj, ali još uvijek „alternativnoj” kulturi recikliranja, što se ne smije brkati s ideološkim pojmom „održivog razvoja”, koji je postao instrumentom globalnog ekonomsko-političkog establishmenta, odnosno izraz moći vidljivih i nevidljivih institucija „novog svjetskog poretka”, moći koja nadilazi biološke i socijalne moći čovječanstva i Planete.

svjetskih odnosa, u onom smislu koji uključuje i prirodni i društveni (dakle, ljudski) svijet. Taj novi model organizacije protivi se svakovrskoj hijerarhiji. Hijerarhijskom pogledu na svijet, a onda i na organizaciju (u svakom smislu riječi) suprostavlja se – mreža; dakle, ne vertikalnost, nego horizontalnost, ne moć, nego odgovornost. A iz toga bi se mogla izvesti i dva ključna, nosiva pojma jedne, „novoj utopiji” odgovarajuće, „nove etike”: odgovornost (kao koncept koji tendira od pojedinačnog ka općem), te solidarnost (kao koncept koji tendira od općeg ka pojedinačnom). Dakle, po strani od egoističnog kvazi-individualizma ili kvazi-altruističnog kolektivizma, ovdje se promovira odgovorni individualizam ili, drugačije rečeno, solidarni kolektivizam.

Nadalje, za razliku od starih utopijskih ili barem utopijski inspiriranih koncepcija, u ovoj novoj nema više bezgraničnog povjerenja u znanost i tehnologiju (ili jedinstveni znanstveno-tehnološki pogon koji možemo nazvati „težno-znanost”) kao sredstvo ljudske emancipacije. Jer: moderna tehno-znanost – sukladno svojoj biti, a također i zbog povezanosti s vladajućim ekonomskim i političkim obrascima – osobito u svom bio-informatičkom obliku, usmjerena je na daljnju, suptilniju, a time i opasniju manipulaciju, a ne na emancipaciju. Uz to, u skladu s ranije spomenutim novim pogledom na umreženost prirodnih i društvenih sistema, moderna tehno-znanost ne samo da ne predstavlja odgovor i rješenje, nego je glavna prijetnja promjenama koje se s ovog aspekta smatraju nužnima. Naravno, skepticizam u pogledu na znanost i tehnologiju podrazumijeva jedan stav koji ne odbija rezultate znanstvenih i tehnoloških istraživanja u cjelini, ali jednako tako ih niti ne prihvaća u cjelini. Prije se radi o odbijanju dominantnog tehno-znanstvenog pogleda na svijet, koji valja promatrati u uskoj vezi s dominantnim ekonomskim i političkim globalnim sistemom, iako „anarhistički” momenti ekonomske i političke globalizacije na prvi pogled mogu sugerirati kako je centraliziranost Kapitala i Države stvar prošlosti. Odbijanje/prihvatanje tehnologije u ovom novom smislu svoj paradigmatički primjer nalazi u pristupu informacijskoj i komunikacij-

„Utopija”

Najprije: što je to „utopija“?

Početno bih rekao ovo: „utopija“ je budućnosna vizija jednog drugačijeg društva, odnosno jednog drugačijeg uređenja društvenih odnosa.

Izraz „utopija“ (engleski: „utopia“) dugujemo, kao što je poznato, Sir Thomasu Moreu i njegovoj istoimenoj knjizi³, u kojoj on sugerira dvostruko čitanje i razumijevanje te (grčke) riječi: kao prvo, „eu-topia“ (tj. „dobro mjesto“) i, kao drugo, „ou-topia“ (tj. „ne-mjesto“ ili „nepostojeće mjesto“).

Stavljajući naglasak na ono prvo značenje („eu-topia“), ovdje ću ostaviti po strani tzv. „negativne utopije“ (ili „dis-topije“), oslikane u nekim književnim djelima kao što su Mi Jevgenija Zamjatina⁴, Vrli novi svijet Aldousa Huxleya⁵ ili 1984. Georgea Orwella⁶, te pod „utopijom“ razmatrati samo tzv. „pozitivne utopije“.

Unutar „pozitivne utopije“ razlikujem pak dvije vrste utopije. Prvu od njih nazvao bih „pasivnom utopijom“. To su one utopijske koncepcije – nerijetko iznesene među koricama jedne knjige i, kao takve, zaokružene i dovršene – koje pružaju, doduše, jednu utopijsku viziju budućnosti, ali se ne brinu previše oko načina prelaska iz jednoga u drugo stanje, odnosno ne sugeriraju načine prelaska jaza između zbilje i utopije. „Pasivne utopije“ – za koje kao primjer mogu poslužiti Platonova Država⁷ ili renesansne utopije poput Campanellinog Grada sunca⁸ i Moreove Utopije – same sebe implicitno unaprijed određuju kao u-topije (ne-mjesta): kao ne-zna-se-kako ostvarive ili kao općenito ne-ostvarive.

Za razliku od ove prve utopije – koja predstavlja dovršenu, zaokruženu utopijsku koncepciju – kod druge utopije radi se o jednoj drugoj, drugačijoj utopiji: ovdje se radi o tekućoj, perspektivis-

³ Thomas More, *Utopia*, Everyman, London, 1994.

⁴ Jevgenij Zamjatin, *Mi*, Naklada Breza, Zagreb, 2003.

⁵ Aldous Huxley, *Vrli novi svijet*, Izvori, Zagreb, 1998.

⁶ George Orwell, *1984.*, Alfa, Zagreb, 2001.

⁷ Platon, *Država*, Naklada Jurčić, Zagreb, 2001.

⁸ Tommaso Campanella, *Grad sunca*, Zora, Zagreb, 1953.

Kao ilustrativan primjer takvog jednog zahtjeva, osvrnut ću se ovdje na nedavni članak američke teoretičarke i aktivistkinje Doyle Canning. Ona u svome članku, naslovljenom „Klimatska promjena i socijalna promjena“¹⁷, polazi od oprimjerene konstatacije o opasnostima klimatskih promjena. Pitajući se o uzrocima klimatskih promjena, ukazuje na povezanost ekološke i socijalne sfere, te iz razmatranja klimatskih promjena – naravno, ne samo na razini igre riječi – konačno izvlači imperativ temeljitih socijalnih promjena. Pritom je članak, prije nego na međunarodne ekonomske i političke institucije, adresiran na ekološke i socijalne pokrete. Canning kaže:

„Izgraditi jedan pravi ekološki pokret značilo bi otići dalje od pokreta usmjerenog na jednu temu, zaštitu okoliša, u pravi društveni pokret za promjenu sistema. Kao što govori primjer ledenih bregova, drugačiji svijet ne samo da je moguć, on je više nego potreban. U izgradnju ekološkog pokreta ugrađena je nužnost sistemskog odgovora na sistemsku propast Planeta, nužnost sinergijskog djelovanja globalnih pokreta za mir, globalnu pravdu, slobodu i izravnu demokraciju.“

U srži novog pokreta – u kojem, valja napomenuti, jednaku važnost imaju i „teoretičari“ i „aktivisti“ – stoje utopijske ideje umnogome drugačije od onih „klasično-utopijskih“. Ne ulazeći u podrobniju analizu, ovdje bih samo „brifirao“ o kojim se to „novoutopijskim“ novostima radi, odnosno u čemu se to „novi utopizam“ razlikuje od „starih utopizama“.

Prije svega, radi se o ozbiljnoj namjeri da se razobliče vladajući diskriminacijski obrasci, što ujedno znači i da humanizam konačno preraste iz apstraktnog u konkretni humanizam. Na toj podlozi izrasta jedan individualistički stav, koji nije „atomistički“, nego anticipira i modele organizacije međuljudskih odnosa, ali i mnogo šire:

oetika i biopolitika“, u: *Socijalna ekologija* (3/2002), str. 233-244.

¹⁷ Doyle Canning, „Climate Change and Social Change“ (http://zena.secureforum.com/znet/sustainers/content/2003-10/21canning_.cfm)

tiha revolucija, odlučna evolucija; da je revolucija nešto što se ne može zbiti „jedne noći u Oktobru”. Ova utopija naših dana sličnija je, konačno, spontanitetu „šezdesetosme”, negoli devetnaestotoljetnom utopističkom konceptu, iako se — već na razini parola — razlikuje i od „šezdesetosmaštva”, pa umjesto „Budimo realni — tražimo nemoguće!” kaže: „Drugачiji svijet je moguć!”. Pomak od „nemogućeg”, kao principijelno neostvarivog ali potrebnog, ka „mogućem”, kao potrebnom i ostvarivom — odlika je današnjih „post-utopijskih utopija”.

Moglo bi se, dakako, prigovoriti da ove ideje i ovaj duh, kao i nastajući pokret kroz kojeg oni govore — treba naprosto promatrati u kontekstu suvremenog društvenoga aktivizma, i ne razmetati se s ionako izlizanom rječju „utopija”. No, ta duhovna konstelacija i aktivistička manifestacija utopijska je, kao prvo, po onome što je (ipak) vezuje s „klasičnim utopizmom”, a to su: temeljno nezadovoljstvo postojećim stanjem, bespoštedna kritika i zahtjev za radikalnom promjenom, kao i spremnost da se na tome aktivno djeluje. Kao drugo, ovdje ipak govorim o nečemu „utopijskom” zato što se nada u fundamentalne promjene, koje su ovdje u pitanju — nada u značajan, čak bitan pomak, preskok, a (zašto ne?) i revoluciju — u današnje vrijeme čini doista utopijskom, bez ikakvih negativnih konotacija koje se danas već rutinski pridaju tom izrazu.

--

Ukoliko bih trebao sažeti osnovnu ideju tih „post-utopijskih utopija”, rekao bih da one nastoje ponajprije oko uspostavljanja davno pokidanih socijalnih veza. Ali ono što — s obzirom na povijest utopizma — ovdje predstavlja novost, jest to što se sada pojavljuje i ideja o potrebi uspostavljanja davno pokidanih prirodnih veza. Novo-utopijska „oiko-nomia” — zahtijeva re-definiranje i restrukturiranje odnosa jednako u društvenom kao i u prirodnom „oikosu”¹⁶.

¹⁶ O pojmu „oikos” (kuća, dom; kućanstvo, domaćinstvo; okoliš) u kontekstu aktualne situacije čovječanstva i Planete, usp. moj članak „Etika i politika, bi-

tičkoj utopijskoj tendenciji. To je, dakle, jedna „aktivna utopija”, koja smjera na ozbiljenje, koja „misli ozbiljno”; utopija koja sebe poima kao moguću, ostvarivu, i upravo stoga djeluje na ozbiljenju (ili samo-ozbiljenju) ideje — pri čemu svoje polazište, akcijske metode, a u određenom smislu i ciljeve čini fleksibilnima. Ovu utopiju — kao jedinu „pravu” utopijsku orijentaciju — Karl Mannheim u svome djelu *Ideologija i utopija* definirao je kao onu „koja i ,transcendira stvarnost’ i, prelazeći u djelovanje, u isti mah djelomično ili potpuno razara postojeći egzistencijalni poredak”⁹.

Na temelju ovoga, sada bih proširio početnu definiciju utopije, te rekao da utopija pretpostavlja temeljitu kritiku postojećih društvenih odnosa, koja za sobom povlači zahtjev za njihovom korjenitom promjenom, kao i tome primjereno djelovanje.

Ovo dvostruko suženo značenje „utopije” („pozitivna aktivna utopija”) sada bih suzio još jednom, te rekao da, govoreći o „utopiji”, mislim prvenstveno na utopističke tendencije „lijeve provenijencije”, u potezu od utopijskoga socijalizma, preko marksizma i anarhizma, do svega onoga što je do danas nastajalo na tom tragu. Vjerujem da je ovo posljednje sužavanje pojma „utopije” opravdano; tim više što preko suvremene anti-utopijske kritike i ovodobnog proglašavanja „kraja utopije” vidimo da se utopijska tendencija artikulirala u prvom redu (ako već ne isključivo) u „lijevom” registru. Tek tu, zapravo, počinje „priča o utopiji”, a sve prethodno može se nazvati pred-povijesću utopije.

⁹ Karl Mannheim (Karl Mannheim), *Ideologija i utopija*, Nolit, Beograd, 1968, str. 157.

Od utopije do post-utopije

autonomnim zonama, ontološkoj anarhiji i poetskom terorizmu¹⁴, koristan je vodič u razumijevanju fenomena „nove utopije”.

Slično Beyu – koji kaže da „TAZ-teorija shvaća da se to događa” i da „ne govorimo o ‚treba’ ili ‚bit će’, nego o već postojećem pokretu”¹⁵ – ustvrdio bih kako utopijski duh ne samo da nije iščeznuo, nego je budućnosno spreman za svoju budućnost. Ustvrdio bih i to da navodno globaliziranom i demokratiziranom, a zapravo rasurenom, poniženom i, konačno, zabrinjavajuće ugroženom svijetu famozni „kraj utopije” nije donio ništa dobro, te da je proglašenjem „kraja utopije” i početkom „post-utopijskog vremena” – „vrijeme svijeta” ozbiljno skraćeno.

S obzirom na ovo novo utopijsko mišljenje i akcije koje se poduzimaju upravo u utopijskom duhu, želio bih reći da smatram kako utopija nije diskreditirana, budući da se ovdje ne radi ni o kakvom sentimentalnom nastavku diskreditiranih kvazi-utopijski oblikovanih teorijskih koncepcija i državnih tvorevina, na koje se anti-utopistička kritika, tako žestoka u dvadesetom stoljeću, zapravo jedino usmjeravala govoreći o „utopiji”.

Uz rizik da se moje riječi shvate kao patetične, ustvrdio bih kako u tome – iako još uvijek u povojima – vidim šansu za jedan drugačiji i bolji svijet.

- -

Ta „nova utopija”, koja se tek rađa, sebe će tek uz dozu ironije nazvati „utopijom”. Akteri te „nove utopije” svjesni su utopističke tradicije (bez obzira na njezine prefikse), ali nisu njome i obvezani. Ova utopija riječ „budućnost” piše s malim, a ne s velikim „B”, a do budućnosti joj je stalo mnogo više nego onim utopijama koje su isporučivale gotove slike budućnosti. Govoreći o revoluciji, o potrebi obuhvatne revolucije, „novi utopizam” shvaća da je revolucija (iako jest prevrat i/ili zahtjev za prevratom) također proces –

¹⁴ Hakim Bey, Temporary Autonomous Zone, Ontological Anarchy, Poetic Terrorism (<http://www.evolutionzone.com/kulturezone/bey/index.html>)

¹⁵ Hakim Bey, „Permanent TAZs” (<http://www.evolutionzone.com/kulturezone/bey/index.html>)

Sada bih napravio rez i pokušao otići korak dalje od „epohalnog” razmatranja „kraja” (ili „smrti”) utopije.

S tvrdnjom da je utopija „mrtva” — u ovom času ili jednom zauvijek — mogli bismo se složiti (mada i onda vrlo teško) samo pod dva uvjeta. Prvi od njih jest da pratimo jedino što se zbiva u tzv. akademskoj filozofiji ili teoriji, na mjestima gdje se „službeno” (dakle, „jedino”) filozofira ili teoretizira. Drugi uvjet pod kojim bismo se mogli složiti sa „smrcu” utopije jest da pratimo samo Hrvatsku radioteleviziju ili CNN ili druge državne i komercijalne televizijske i radijske stanice, da čitamo samo najprodavanije i najpoznatije novine i časopise, i općenito da (zbog lijenosti ili primitivnog ataraksičnog nagnuća) vidimo jedino ono što, htjeli-ne htjeli, ionako dolazi do nas.

Iza toga — dakle, iza mainstream-teorije i udarnih vijesti, iza teorijskog i praktičkog establishmenta — živi (i to ne samo u smislu preživljavanja!), pa čak i iznova raste jedna (nova) utopijska ideja, kao i prakse koje možemo nazvati utopijskima (u prethodno određenom smislu).

U tom smislu, samo se na prvi pogled može činiti čudnim to što postoji, primjerice, međunarodno, inače vrlo ozbiljno i aktivno, Društvo za utopijske studije¹³, kao i čitav niz teoretičara koji pojam „utopije” kritički promišljaju, ali bez podsmijeha. Također, uz bok teorijskim koncepcijama po važnosti bih stavio šarolike („subkulture” ili „kontrakulture” ili „alternativne”) mase, koje su se pojavile na anti-korporacijskim, anti-ratnim, ekološkim i drugim alter-globalističkim protestima širom svijeta, krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća i početkom ovog stoljeća, i artikulirale jedno globalno nezadovoljstvo, kao i potrebu za globalnim promjenama. Koncept „temporary autonomous zones” (TAZ), „privremenih autonomnih zona”, koji razrađuje Hakim Bey u Privremenim

¹³ Vidi: Society for Utopian Studies (<http://www.utoronto.ca/utopia>)

Vratit ću se sada tezi o „kraju utopije”.

Kako je uopće došlo do toga da jedna budućnosna tendencija, koja nadilazi zbilju, pa i samu sebe, doživi svoj kraj? Odgovor je prilično jednostavan, ali ga ipak treba navesti.

Početak „kraja utopije” događa se s uobličavanjem i intenziviranjem anti-utopijske kritike, koja je utopiju, utopijsku ideju, utopijsku orijentaciju, utopijsko mišljenje itd. podvrgnula kritici, vezujući je s kritikom totalitarnih režima koji su se deklarirali kao marksistički, a time, u određenom smislu, i kao realizacije jedne utopijske ideje. To će reći da početak „kraja utopije” možemo locirati u fatalno povezivanje utopijskoga mišljenja i post-revolucionarnih državnih tvorevina, koje se — kako su pokazali upravo neki marksistički teoretičari — ne smije vezivati niti uz Marxa, niti uz utopizam, nego jedino uz Lenjina, Staljina, Maoa i druge slične „prevoditelje” i „provoditelje” utopijskog ideala. Cijenu tog fatalnog (i pogrešnog!) povezivanja platila je utopijska misao u cjelini, ma koliko i sama bila kritična prema takvim režimima. To se odnosi prije svega na anarhizam, kao eminentno utopijsku ideju, koji ne samo da se još nije diskreditirao, nego još nije niti imao svoju povijesnu šansu da se diskreditira (izuzevši kratku epizodu iz Španjolskog građanskog rata, koja je bila suviše kratka da bismo izvodili neke zaključke iz toga).

No, „smrt” ili, bolje rečeno, „umiranje” utopije nije se odvijalo pravocrtno. Anti-utopijska kritika bila je praćena utopističkim otporima, čas slabljenjem, čas ponovnim oživljavanjem utopijskoga. Primjerice, čitav opus njemačkog filozofa Ernsta Blocha, jednog od najznačajnijih filozofa dvadesetog stoljeća, predstavlja napor oko promišljanja i promišljanja utopije u utopiji nesklonom vremenu¹⁰. No, anti-utopizam — sa svojim, povijesno gledajući, zlonamjernim početnim krivim povezivanjem — konačno je doveo i do teze o „kra-

¹⁰ Usp. tri djela Ernsta Blocha: *Duh utopije*, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1982; *Princip nada* (I-III), Naprijed, Zagreb, 1981; *Oproštaj od utopije?*, Izdavački centar Komunist, Beograd, 1986.

ju utopije”, odnosno o početku „post-utopijskog vremena”. Jer, ključak je jasan: ako je utopijska ideja „ozbiljena” u Sovjetskom savezu i njegovim satelitima širom svijeta, a za njima su ostajali samo novi represivni režimi sa svojim „gulazima” i „golim otocima”, nakon propasti ovih režima nema više nikakve sumnje: propala je i utopija!

Vjerujem da je, po intonaciji ovih riječi, jasno da ja ne dije- lim takvo mišljenje. No, uzmimo ipak da je doista nastupilo „post- utopijsko doba”, koje koincidira s famoznim „krajem povijesti” — poznata teza Francisa Fukuyame iz knjige *Kraj povijesti i posljed- nji čovjek*¹¹ — i povijesnom pobjedom liberalne demokracije, koja je donijela svijest o tome da „nema alternative”, da stojimo pred iz- borom „između status quo i nečega goreg”¹², da živimo u vremenu i prostoru s onu stranu u-topijskog, u određenom toposu, u kojem je doista sve već tu, prisutno, da znanost i tehnologija, liberalna de- mokracija i kapitalistička ekonomija čine mogućim ostvarenje svih ljudskih potreba i želja. I tada još uvijek ostaje pitanje: Što nam je donio epohalni poraz utopije? Također i pitanje: Da li je svijet pos- tao bolji?

Radnici koji mjesecima rade bez naknade, seljaci koji radikalno osiromašuju zbog pritiska multinacionalnih kompanija, stanovniš- tvo zemalja involviranih u ratove za naftu, kao i svi oni koji izlaze na parlamentarne izbore, ali s osjećajem gađenja — znaju da nije. Ali više nema utopije. I više nema — nade. S „krajem utopije” ušli smo u najbolji (i jedini) od svih svjetova!

Odustat ću sada od ironičnog tona i iznijeti svoju tezu: Od sva- kovrsne propasti može nas spasiti samo jedno (novo) utopijsko mišljenje, koje će, naravno, nadahnjivati tome primjerenu akciju! Drugim riječima, u povijesni niz „utopija — anti-utopija — post- utopija”, ja dodajem novi, četvrti element, naime — (novu) utopiju.

---

¹¹ Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.

¹² Usp. Rassel Džekobi, *Kraj utopije*, str. 10-11.

Od post-utopije do utopije